

Synopsis

Philip, King of Spain, has recently married Elisabeth de Valois of France. Carlos, his son, was originally meant to marry her. They loved each other but now she is his step-mother.

ACT I

Scene 1 - The cloister

At the tomb of Charles V.

Carlos laments his fate. A monk offers him words of comfort. Carlos is terrified because he reminds him of the dead Emperor Charles V.

Rodrigo has just returned from Flanders, where the people suffer under the repressive rule of Spain. He urges Carlos to fight for their freedom.

The King and Queen pass by on their way to Mass. Carlos knows that Elisabeth will never be his and decides to devote himself to the Flemish cause.

Scene 2 - A garden outside the cloister

The ladies of the court wait for Elisabeth to appear from the morning service. Princess Eboli entertains them with a song. Rodrigo delivers a secret note from Carlos to the Queen. The court retreats allowing her to meet Carlos in private.

Carlos wants Elisabeth to ask the King to send him to Flanders. He grows angry at her apparent coolness. Recrimination quickly turns to love. Elisabeth only extricates herself from potential disaster by brutally confronting Carlos with the fact that she is now his mother. He leaves distraught and Elisabeth is discovered alone by the King. Furious at finding the Queen unattended, he banishes her French Lady-in-waiting from Spain.

When the court is gone, Philip interrogates Rodrigo, who shocks him by launching into a tirade against Spanish policy in Flanders. Philip is attracted by this blunt honesty. Believing

Rodrigo is a man he can trust, he reveals his doubts about his wife's fidelity and gives him the task of observing her and Carlos. Rodrigo realises the political advantage of having the trust of the King.

ACT II

Scene 3 - The Queen's Garden

Carlos has received a note - he presumes from Elisabeth - inviting him to a secret meeting. His raptures of love are silenced when the Queen's veil is lifted to reveal Eboli.

Eboli had written the note. She is in love with Carlos and warns him of Rodrigo's new friendship with the King.

Rodrigo emerges from the darkness. He fears that Eboli might ruin his plans. Despite his threats she leaves still intent on vengeance. Rodrigo persuades a confused Carlos to hand over any incriminating letters he is carrying.

Scene 4 - The square

The people gather for a public burning of heretics condemned by the Inquisition. The arrival of the King and Queen is interrupted by Carlos accompanied by a deputation from Flanders. When Philip rejects their plea for clemency to the Flemish people, Carlos demands to be sent to rule in Flanders. Philip reacts with scorn and Carlos draws his sword against his father. To Carlos's amazement, Rodrigo steps in to disarm him. Carlos is led away to prison as the burning begins.

ACT III

Scene 5 - The King's Study

Philip is now convinced that Elisabeth has betrayed him with Carlos.

He has summoned the Grand Inquisitor, who tells him that the church will sanction the killing of Carlos. But, in return the Church demands the death of the King's new advisor Rodrigo.

Philip refuses and the matter is left unresolved.

Elisabeth bursts in. She is furious: someone has stolen her jewel box. Philip has it and confronts her with the portrait of Carlos he has found inside. When he accuses her of infidelity she collapses. His calls for help are answered by Eboli and Rodrigo. Eboli is horrified to see the result of her deceit - it was she who gave the jewel box to the King. Philip, consumed with self-disgust, realises his wife is innocent.

Alone with the Queen, Eboli confesses to the theft of the jewel box. Elisabeth forgives her, knowing she acted out of jealousy. But when Eboli goes on to confess that her anger at Elisabeth has led her to commit adultery with the King, the Queen exiles her forever from the court. Eboli, knowing she must live out her days in a convent, realises that she may still be able to save Carlos.

Scene 6 - The Prison

Rodrigo comes to see Carlos in prison. He has used the letters Carlos gave him as his own and allowed them to fall into the hands of the authorities. He hopes by this self-sacrifice to save Carlos.

An unseen assassin shoots Rodrigo. As he dies he tells Carlos to meet Elisabeth early the next morning at the tomb of Charles V. She will help him escape to Flanders.

Philip arrives. Now he knows that Rodrigo is a traitor, he is ready to forgive Carlos. He is shattered to hear that Rodrigo died deliberately to save his son.

The people, roused to rebellion by Eboli, come to free Carlos, who escapes before the Grand Inquisitor manages to crush the revolt.

ACT IV

The cloister

Elisabeth and Carlos reconcile themselves to parting. But before Carlos can leave for Flanders, the King arrives. He hands them both over to the Inquisition. As Carlos resists arrest, the Emperor Charles V appears to rescue him.

"DON CARLO" AJALOOLISTEST TAUSTAST

Ühiskonnakriitilised mõlemad, huvitusid Schiller ja Verdi oma teoste loomisel eeskätt Madalmaade-Hispaania poliitilisest ning usulisest konfliktist XVI sajandi teises pooles. Situatsioonist, kus kasvavalt iseteadvate protestantlike väikerahvaste ning katoliikliku suurriigi, allutatute ja allutajate, vaba- ja vanameelsete vastasseis oli jõudnud plahvatuseni. Ajalooliste isikute ja üksikfaktidega käisid Schiller ning eriti ooperi libretistid Méry ja du Locle üsna vabalt ümber.

Hispaania riigi kujunemine algas Kastiliia ja Aragoni kuningriikide ühinemisest dünastilisse uniooni pärast Kastiliia kuninganna Isabel I (1451-1504) abiellumist Aragoni troonipärijaga, kellest sai kuningas Fernando II (1452-1516) ja Karl V vanaisa ema poolt. Ameerika avastamine 1492 pani aluse Hispaania ülemvõimule uue maailmajao kesk- ja lõunaosas. Habsburgide dünastiast põlvneva Karl V (Carlos I) valitsemise ajal (1516-56) muutus Hispaania maailmariigi osaks. Pärast Püha Rooma Riigi keisriks valimist kontrollis Karl V Saksamaad, Hispaaniat, Madalmaid, osaliselt Itaaliat. Ta pidas pikki veriseid sõdu, sealhulgas Prantsusmaaga Itaalia pärast. Suutmata maha suruda protestantlikku reformatsiooni Saksamaal, väsinuna impeeriumi valitsemisest, loobus Karl V paar aastat

enne surma troonist ja asus kloostrisse. Oma valdused jagas ta noorema venna Ferdinand I ja poja Felipe II vahel. Sellega pandi alus Habsburgide Austria ja Hispaania harule.

Felipe II püüdis jätkata isa maailmapoliitikat. Oma elu jooksul sõlmis ta mitmeid riigile kasulikke abielusid. Nendest kolmas - Elisabeth de Valois'ga lõpetas sõjad Prantsusmaaga Itaalia pärast ning kindlustas seal Habsburgide võimu õieti kuni Verdi ajani, (- fakt, mis ei saanud jätta patrioodist heliloojat puudutamata).

XVI sajandi keskpaigaks oli protestantlik liikumine Euroopas laialdaselt levinud. Et takistada Lutheri ja Calvini ideede võidukäiku alustas katoliku kirik laialdast vastureformatsiooni: jesuiitide valvsa tegevuse, keelatud raamatute indeksi sisseseadmise ja inkviisitsiooni-kohtutega. "Väärusuliste" - ketserite avalik põletamine kujunes vastureformatsiooni kõige õudsemaks ilminguks.

Fanaatilise katoliiklasena oli Felipe II vastureformatsiooni üks ustavamaid tugesid. Kuid kirikule ülemäärast võimu andes loovutas kuningas ühtlasi osa oma suveräänsusest ilmaliku valitsejana, milles oli tema traagika. Ajaloo kohus

tunnistas Felipe kaotajaks Madalmaadel, mis pärast Karl V pärandi jagamist jäid Hispaania valdusse. 1560. aastail alanud kalvinistlik rahvalikumine katoliku kiriku ja kuninga julmuse vastu omandas vabadussõja mõõtmed. Asevalitseja hertsog Alba kehtestatud

terrorirežiim ei suutnud ülestõusu maha suruda (1567. a. suvel hukkasid hispaania väed üle 8000 inimesel!). 1579 rajasid 7 põhjaprovintsi Utrechti uniooni ja kuulutasid end 26. II 1581 esmakordselt Hispaaniast lahkulöönuks.

DON CARLOS JA DON CARLO

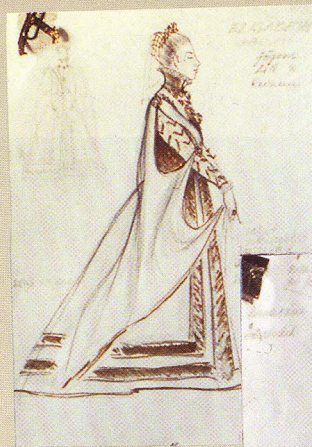
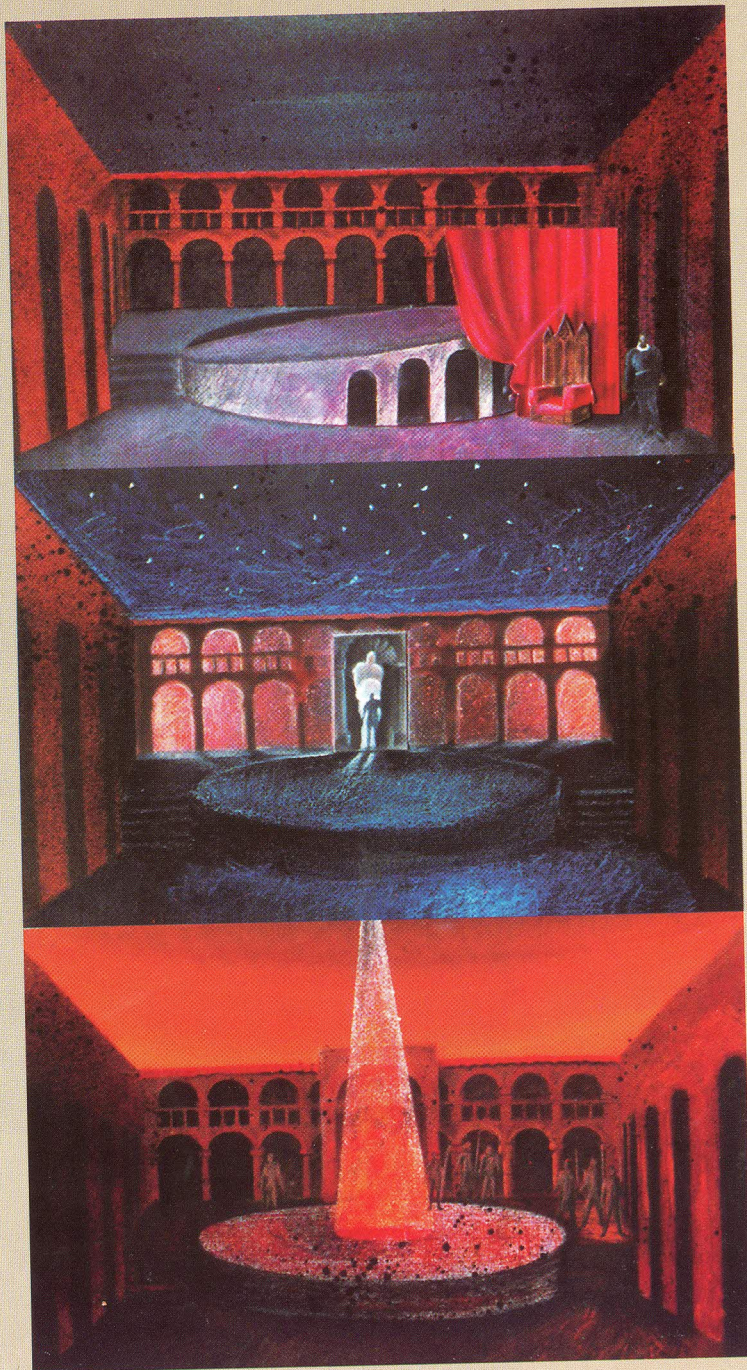
Friedrich Schilleri draama valmis aastal 1787, Giuseppe Verdi ooperi esimene variant 1867. Ealiselt seisid autorid teineteisest kaugel: Schiller oli sellel ajal 28, Verdi 54. Ometi sidus neid teatud lähedus loomingulises seisundis - mõlemad teosed olid autorite jaoks omamoodi murrangulised.

Peter Lahnstein: "Don Carlosega" väljub luuletaja oma noorpõlve draamade raamidest. Vaatamata isa ja poja teravale probleemile (tema noorusaastate domineeriv elamus), ülevoolavale sentimentaalsele sõprusele markii Posaga (Akadeemias antud sõprusvannetes võis midagi sarnast kõlada), vaatamata printsi ülepingutatud õnnetule kirele oma kasuema vastu - sellele kõigele vaatamata annab see "dramaatiline luuletus" tunnistust sisemisest

rahunemisest, enesekindlusest ja vaimsest kirkastumisest; toimus vabanemine üliõpilaslikest rohmakustest ja jämedustest, inetustest ja võikustest."

Teisisõnu: "Tormi ja tungi" aastad, kus Schiller kirjutas "Röövlid" (1781), "Fiesco vandenõu Genuas" (1783) ning "Salakavaluse ja armastuse" (1784) olid lõppenud. Kirjanik oli hakanud tegelema uurimusliku tööga ajaloo valdkonnas (käsil oli "Madalmaade äralangemise ajalugu"), luges varasemat ajalooainelist kirjandust, ligi neli aastat kulus tal "Don Carlose" kirjutamiseks. Esmakordselt saavutas ta siin taolist arenguloogikat ja vormitaiust, millega paistis silma küpse ea ajalootaustaga isikudraamades nagu triloogia "Wallenstein" (1798-99), "Maria Stuart" (1800), "Orleani neitsi" (1801), "Wilhelm Tell" (1804).

Ajaloolane ja dramaturg

Schilleri kiindumus ajalukku oli põhjatu. Ajaloolane ja publitsist Golo Mann, Thomas Manni poeg, on leidnud, et kirjaniku kõige tähtsamad ajaloolised tööd nii selle sõna kitsamas mõttes kui ka draamateosed käsitlevad sadat aastat: 1550. ja 1650. vahel. "Seal oli stseene, mida kirjeldada, inimesi, keda portreeterida, projekte, vandenõusid, suuri vastastikuseid seoseid, mida avastada ja mida enne ega pärast pole olnud."

"Don Carlose" kirjutamise aegu on Schiller pihtinud Gottfried Körnerile: "Hämmastav, et rahva kõige suurema viletsuse ajastu oli ühtlasi inimese jõu kõige hiilgavam ajastu! Kui palju suuri mehi see pime aeg ilmale tõi! Ma tahaksin, et ma oleksin kümme aastat ainult ajalugu uurinud. Ma usun, et oleksin siis hoopis teine inimene."

Kuid ometi oli see kirjanik, kes neid ridu kirjutas, sest ajaloolist tõde ja fakte on "Don Carloses" sedavõrd, kuivõrd seda dikteeris Schillerile tema kunstnikutõde, ta ideaalid ja dramaturgivaist.

Kõige üldistavamalt on Schiller kirjutanud draama ideest oma õemehele, Hermann Reinwaldile: "Ma pean oma kohuseks kujutada selles näidendis inkviitsiooni nii, et ma talle ühtlasi prostitueerunud inimkonna eest kätte maksan /.../. Ma tahan - ja mingi mu "Carlos" seepärast teatrile kasvõi kaduma - et tragöödia pistoda tungiks otse hinge sellele inimliigile, keda ta seni on ainult riivanud."

Kõige kaugemale taganes Schiller ajaloolisest tõest draama nimikangelase suhtes. Hispaania tegelik troonipärija, Felipe (Phillipp) II poeg oli meelehaige, eemaletõukav inimene, keda Valois' Elisabeth ei võinud iial armastada. Schilleri poeetilisele kangelasele on sellest ehk jäänud vaid jälg ülisma tundlikkuse näol. Ta on suuresti enesesepöördunud, otsekui Hamlet või Werther.

Schilleri kõige suurem võit dramaturgina oli kahtlematult konflikt: Philipp II - Markii de Posa, Philipp II - Kuningriigi suurinkviisitor. Markii kuhu heiaastub Schilleri "Madalmaade äralangemise ajaloo" lehekülgedelt, kus ta portreeterib Philipp II kantslerit Antoine de Perrenot', nooremat Granvella: "Selles inimeses olid imelisel viisil ühendatud sügav, mitmekülgne mõistus, haruldane kergus keeruliste, suurte asjade ajamisel, laiahaardeline haridus ja raskusi trotsiv virkus /.../. Kõik, mis tema juurdlev mõistus oli lasknud pikkamööda küpseks saada, sai jõu ja meeldivuse tema kõnes, ja tõde, mida saatis võimas ilukõne, haaras vägisi kõik kuulajad kaasa. Tema truudus oli äraostmatu, sest ükski nendest kirgedest, mis inimesi üksteisest sõltuvaks teevad, ei olnud talle kiusatuseks /.../. Granvella tundis rasket ja ometi nii vajalikkku kunsti omaenda vaimu pisendada, oma annet teise omaks muuta. Nii valitses ta, kuna ta oma üleolekut varjas, ja

ainult nii sai Philipp II valitseda."

Philippi tragöödia avaneb Posa edumeelsuse ja Inkviisitori/inkvisitsiooni/ vahel balansseerides. Posale, kes suhtub kuningasse kui inimesse, tahaks ka Philipp usaldada oma hinge. Inkviisitor aga tõestab selle soovi mõttetust:

"Mis õigus teil on teisi valitseda, kui ise nendeväärne olete?"

Grandioosne draama

Valides 1865. aastal süzeed teosele, mida pidi kirjutama Pariisi Grand Opéra tellimisel, otsustas Verdi Schilleri "Don Carlose" kasuks, eelistades seda Shakespeare'i "Kuningas Lear'ile", Gerardini "Kleopatrale" ja Flaubert'i "Salambole". "Suure Ooperi" stiili ja traditsioone arvestades võinuks ta kahe viimasega seal ehk mõjusama efekti saavutada, kuid sellised taotlused olid Verdile võõrad. Pealegi, olles varemgi loonud sellele, ta enda sõnusi "suurele poele" (Grande Boutique), "Sitsiilia verepulma" (1855) ja töödeldud "Macbethi" (1865), helilooja arvestas, et peab nangunii maksuma lõivu kološsaalsete mõõtmete (5 vaatust!), balleti ja suurte massistseenidega. Alles aastaks 1884 valmis Verdil Milano La Scála jaoks "Don Carlo" 4-vaatuseline versioon, mis teda enam-vähem rahuldab.

Schilleri draamasid oli Verdi oma ooperilibretode aluseks võtnud ka nooremas põlves, kirjutades Giovanna d'Arco ("Orleani neitsi",

1845) I Masnadieri ("Röövlid", 1847) ja Luisa Milleri ("Salakavalus ja armastus", 1849). Siis kõitsid nad heliloojat eelkõige rõhutute võitluse, erakordsete dünaamiliste karakterite ja situatsioonide, arengu teatripärase kontrastsusega. Erilist edu need ooperid talle tookord ei toonud. 1860. aastail olid helilooja nõudmised muutunud. "Simon Boccanegra" (1857) ja "Maskiballi" (1859) loomisest peale on ta oma kirjades ikka rõhutanud d r a m a otsinguid. Muidugi pakkus "Don Carlos" selles suhtes Verdile palju, olles mitmete läbipõimunud saatuste- ja samas ka poliitiline kurbmäng. Libretistid Josephe Méry ja Camille du Locle pidid selle aine ooperi jaoks paratamatult kokku suruma. Intrigaanist printsess Eboli kaotas oma poliitilised ambitsioonid, ahenes di Posa kuju, hoopis välja jäid reaktsioonilised hertsog Alba ja kuninga pihhiisa Domingo, nende arvel kasvas Suurinkviisitori osakaal. See, et libretistid lisasid omalt poolt Taevase hääle ning Karl V kuju, tundub XIX sajandi romantismi maitseainena XVIII sajandi klassitsistlikult loogilisele algallikale.

Verdi tabas Schilleri draama tuuma. Üks Verdi biograafidest, Giuseppe Tarozzi, kirjeldades ooperi ühtselt tumedat, tihti "kuupaisteliste" koloriiti, võrdleb muusikat tervikuna kärestikulise jõena oma looklevas sängis. "Don Carlo" on küll suur ooper, kuid samas ka muusikalise draama tunnustega: aariad ja retsitatiivid on enamasti kaotanud oma lõpetatuse ja sulavad ulatuslikumatesse

stseenidesse, harmoonia on varasemast rikkam; orkester pole enam "Rigolettost", "Trubaduurist" tuttav "suur kitarr", vaid draama värvikas kaasosaline (mõni tollaegne kriitik leidis "Don Carlost" koguni wagnerlikke jooni!)

Helilooja, kes kirjutas kuningas Filippo vapustava üksinduse-monoloogi, oli ise veel hiljuti poliitika ja võimuga kokkupuutunud mees.

Risorgimento (Itaalia vabadusvõitluse) tuli oli temas kaua küdenud; ta oli olnud ka saadikuks Itaalia esimeses parlamendis ja teadis illusioonideta, mis on maa valitsemine. Osa "Don Carlo" partituurist valmis Verdi mõisas Sant' Agatas kesk tulekahjusid ja rahunuti: 1866. a. kevadel puhkenud kuenädalane Austria-Preisi sõda, milles Itaalia Preisimaa liitlasena osa võttis, puudutas ka seda maanurka...

CARLO FELICE CILLARIO, "Don Carlo" muusikaline juht ja dirigent: "Friedrich Schilleri süžee, täis poliitilist terrorit ja hirmu, kirge ja religiooni kurja pimedust, andis Verdile võimaluse ühe oma kõige meeldejäävama teose loomiseks.

Kirjutatud küpses eas, on see ooper väga oluline samm uute väljendusvahendite ja uue stiili otsingute pikas ja tõhusas protsessis esimeste ooperite ning lõputrioloogia AIDA, OTHELLO ja FALSTAFFi vahel."